

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС У ПРОСТОРІ КОДЕКСОВОЇ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кулініченко Валентин Леонідович

(Професор, доктор філософських наук)

Боярський Андрій Миколайович

(Магістрант 6-го курсу)

Визначено та проаналізовано місце етичного кодексу в професійній діяльності соціальних працівників та особливості явища кодексової культури. Також вказано основні концепти, етичні цінності та принципи кодексової культури в соціальній роботі України.

Certain and analysed of ethics code in professional activity of social workers and feature of the phenomenon culture of codes. Basic koncepti, ethics values and principles culture of codes, is also indicated in social work of Ukraine.

Определено и проанализировано место этического кодекса в профессиональной деятельности социальных работников и особенности явления кодексовой культуры. Также указаны основные концепты, этические ценности и принципы кодексовой культуры, в социальной работе Украины.

Ключові слова: кодексова культура, соціальна робота, професійна діяльність, кодекс етики, концепт, етичні принципи, етичні цінності.

У найзагальнішому визначенні соціальна робота є складним суспільним явищем, а також самостійною областю науково-практичного знання, професією та учбовою дисципліною. Соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на підвищення якості життя клієнта засобами організації допомоги, підтримки та захисту людей і груп, що потрапили у важкі життєві ситуації та подальшої їх психосоціальної реабілітації й інтеграції [6].

Соціальній роботі, як особливому виду професійної діяльності, притаманна специфічна, лише їй властива, система ідеалів, цінностей, принципів і норм поведінки та діяльності фахівців, що склалася в процесі її становлення та розвитку. Ця система впроваджується та функціонує в особливому соціокультурному просторі, який отримав назву кодексової культури [5].

Виконання професійних обов'язків у сфері соціальної роботи вимагає від фахівця необхідність дотримання визначених етичних норм. Оскільки, нині закінчився період становлення соціальної роботи як професії в Україні, значення етичних вимог та норм значно зростає, тому їх дослідження (зокрема, механізмів дотримання) стає ключовим та актуальним для подальшого розвитку соціальної роботи.

Кодекси етики займають важливе місце в житті працівників-професіоналів і суспільства взагалі, тому вивчення механізмів існування та розвитку етичної культури, що закладені в кодексах професіоналів кожної галузі, складає серйозну теоретичну проблему. Саме тому осмислення тенденцій моральної нормотворчості важливо для професійної

діяльності і виступає актуальним підґрунтям для дослідження даної проблематики.

Спочатку, необхідно розкрити зміст основних понять, необхідних для подальшого дослідження. Отже, кодекс (лат. *codex* - книга) — нормативний акт (документ), що містить систематизовані норми якої-небудь галузі чи її частини, або навіть декількох галузей [7]. Структура етичного кодексу часто відображає нормативну систему галузі, особливості притаманних їй етико-деонтологічних стосунків. Активний процес творення сучасних моделей етичної кодифікації, що розпочався у світі в середині ХХ ст., сьогодні стає нормою суспільної практики і в Україні.

Практика свідчить, що етичні кодекси постають в якості ефективно діючих моральних, соціально-імперативних програм як на національному, так і на міжнародному рівнях. Головна ціль створення кодексу етики соціальної роботи – узагальнення моральних засад, принципів та цінностей як основи, необхідної для фахової діяльності та сприяння втіленню ідеалів гуманізму, моральності й справедливості у даній галузі [3]. Тому розуміння й дотримання всіх цих ідеалів, цінностей, принципів слід вважати важливою складовою кодексової культури.

Кодекс як своєрідна конституція професії і є тим основним документом, в якому занотовані фундаментальні основи фахової діяльності. Знання і дотримання всіх його положень на практиці є однією з важливіших вимог роботи соціальної роботи.

Для розуміння й використання даних вимог ключовими моментами стають особистісні моральні якості, що необхідні

для безпосередньої роботи, зокрема, формування культури відносин між соціальним працівником і клієнтом. До таких якостей належать: совість, об'єктивність, справедливість, тактовність, терпимість, уважність і спостережливість, адекватна самооцінка, комунікабельність, емпатія та ін.

У якості спеціалізованої діяльності, соціальна робота містить в собі неповторні ситуації, протиріччя і такі проблеми клієнта, які необхідно вирішувати в процесі діяльності і які часто є предметом цієї роботи[4]. Ця обставина викликає необхідність дотримуватися в діяльності особливих, більш жорсткіших моральних принципів, норм і стандартів, що набувають статусу аксіом і сформульовані в чотирьох основних концептах¹:

Усоціальний концепт, який включає співробітництво, взаємодію, комунікацію, толерантність, повагу та патерналізм;

Утилітаризм, де будь-яка діяльність повинна бути корисною і

ґрунтуватись на гуманістичних принципах по відношенню до клієнтів, колег та професії;

Ухристиянський концепт, у який вкладені багаторічні традиції поведінки як служіння благу;

Убіоетичний концепт, орієнтований на збереження життя, підвищення його якості.

Надаючи перевагу будь-якому з концептів, основним завданням професіонала – працівника із соціальної роботи повинно бути - служити еталоном професійної поведінки і діяльності, що й є основою кодексу етики. Соціальний працівник в обов'язковому порядку повинен визнавати цінність кожної людини та її право на реалізацію своїх здібностей, на гідні умови життя і добробут, вільний вибір життєвої позиції з умовою, щоб права однієї людини не перешкоджали реалізації інтересів і прав інших людей або груп.

Питання кодексової культури в діяльності соціального працівника охоплюють декілька основних моментів. Це визначення і характеристика основних етичних принципів роботи соціального працівника, аналіз реалізації етичних принципів в особі спеціаліста та в його поведінці, а також етичні зобов'язання, - перед своїми клієнтами, організацією, колегами, перед професією і суспільством загалом.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України є основою при діяльності соціальної роботи і містить: етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи, де йде перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі: поважання гідності кожної людини, пріоритетність кожної людини, толерантність, довіра та взаємодія у вирішенні проблем, доступність, конфіденційність та дотримання норм професійної етики. Далі в кодексі описані норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи, це етична поведінка стосовно професії, колег і клієнтів [1].

Вважають, що наявність національного етичного кодексу, який регулює діяльність соціальних працівників, вже свідчить про завершення етапу професіоналізації соціальної роботи в конкретній країні. В Україні впродовж останніх років тривало активне обговорення змісту та доцільності етичного документа, який би визначав норми й стандарти поведінки спеціалістів нового для нашої країни фаху - соціальної роботи. Ця робота була завершена появою Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, у якому враховані як міжнародні етичні стандарти, так українські умови їх реалізації.

Все пізнається в порівнянні, тому спробуємо коротко проаналізувати й порівняти найбільш відому декларацію професійних етичних цінностей - „Кодекс етики Національної асоціації соціальних працівників” (далі кодекс НАСП), прийнятий в США у 1997 році [2], з "Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи України".

Порівнюючи американський та український етичний кодекс варто, насамперед, зазначити, що вони регулюють морально-деонтологічні аспекти соціальної роботи. Але фактори суттєвих відмінностей історії впровадження соціальної роботи, неоднакових традицій благочинності та, нарешті, різних, іноді навіть специфічних, суспільних цінностей – призводять до суттєвих відмінностей змісту кодексів США й України.

Так, в Етичному кодексі США чітко визначена ціль професійної соціальної роботи, надаються деякі історичні посилення та визначається, - хто є саме клієнтом. Потім чітко зазначені та дається перелік внутрішніх цінностей соціальних працівників, необхідних для роботи (сервіс, соціальна справедливість, гідність і цінність особистості, важливість людського спілкування, цілісність та компетентність), що є важливою складовою і особливістю етики соціальної роботи. Вони стають

¹ Концепт(лат. conceptus — термін, поняття) – специфічна, інноваційна форма пізнання дійсності; загальна ідея, побудована як система визначених загальних понять. (Большая Советская Инциклопедия: www.enci.ru/Концепт)

визначальними і на них будуються подальші положення Кодексу.

В українському Кодексі вказано лише визначення кодексу, для чого він спрямований, як прийнятий та коротко вказаний його зміст. Зміст вітчизняного Кодексу клієнтоцентрований, тобто клієнт має можливість диктувати норми та правила взаємодії соціальному працівнику.

У кодексі НАСП існує великий розділ: „Цілі етичного кодексу...”, де розкриваються етико-деонтологічні вимоги, які задовольняються кодексом. Тут йдеться про етичні рішення, поведінку, принципи, стандарти, про борг соціального працівника перед колегами, клієнтами, організаціями, суспільством.

Особливістю є положення про заборону сексуальних відносин, як між колегами, так і з клієнтами, на цьому зосереджена певна увага фахівця. Крізь весь документ проходять положення, пов'язані з охороною здоров'я, окремо виділяються певні медичні аспекти та особливості соціальної роботи в даному напрямі. Також розриваються питання про обов'язки всього суспільства, про відношення до соціально-політичних подій, до соціальної реклами, тощо. На жаль, ці важливі моменти в нашому національному кодексі недостатньо висвітлені.

Кодекс НАСП має деонтологічні парадигми. В ньому описуються особливості професійного боргу, обов'язки та можливі дилеми в соціальній роботі та шляхи їх розв'язання. Наш національний кодекс не акцентує деонтологічні аспекти соціальної роботи та не розглядає можливості впровадження біотичних моделей і принципів.

Таким чином, "Кодекс етики НАСП" за своїм змістом значно ширший, ніж вітчизняний, як за кількістю положень та і деонтологічних механізмів їх вирішення, більш поглиблено та чітко розглядає всі аспекти, пов'язані з соціальною роботою. Недарма він вважається у світі одним із найкращих декларацій в даній сфері. Знання і дотримання його максимально сприяють розвитку особистості та діяльності соціального працівника до найвищого професійного рівня. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України, при порівнянні з американським, залишає певне незадоволення, насамперед, в зв'язку з відсутністю важливих деонтологічних положень та моментів.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи будь-якої країни – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи у її багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а

також задоволення потреб людини та суспільства.

В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України у загальному вигляді викладені положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами професійної діяльності, слугують виконанню службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У цьому документі визначено подальші шляхи розв'язання соціальних проблем та прийняття найбільш адекватних професійних рішень в етико-деонтологічних питаннях.

Незважаючи на всі особливості та відмінності двох вищеозначених Кодексів, вони виконують (повинні виконувати) однакові функції:

- створюють єдину моральну основу професійної діяльності;
- забезпечують адекватну професії етичну регламентацію;
- слугують базовим критерієм для визначення професійної придатності спеціалістів;
- стандартизують поведінку спеціалістів на основі єдиних етичних вимог;
- забезпечують етичність поведінки і дій соціальних працівників, професійних колективів та служб;
- гарантують дотримання прав клієнтів та можливість взаємозамінності працівників;
- підвищують, удосконалюють моральний авторитет працівників та соціальної роботи в суспільстві та ін.

Отже, кодексова етична культура соціальної роботи – це не абстрактний перелік цінностей, правил і норм, а знання і навички, за допомогою яких здійснюється постійний вибір та оцінка вчинків і приймаються відповідальні рішення, від яких залежить доля людей, благополуччя їх життєдіяльності. А рівень та якість соціальної роботи відображають стан самоідентифікації, розвиток демократії у суспільстві, рівень гуманності, цивілізованості і духовності соціуму. Заохочення до розвитку моральної свідомості і етико-деонтологічних засад професійної діяльності є одним із ключових завдань при навчанні майбутніх професіоналів та перепідготовці соціальних працівників.

Мораль в соціальній роботі не є кінцевим продуктом і самоціллю. Вона коротко закладена в кодексі етики і є невід'ємною складовою повсякденної діяльності. Етичні парадигми і ціннісні орієнтири – життя, гідність людини, гуманність, добро, соціальна справедливість – є тими підвалинами, на яких і будується соціальна робота. Про це гарно

висловила Є. І. Холостова : «Соціальна робота, більш ніж інші професії, розташована у межах морального вибору и етичної поведінки»[4].

На закінчення підкреслимо, що специфіка етичного нормотворення кодексовими настановами має рестриктний(Лат. restrictio - обмеження) характер. Це, в свою чергу, породжує інструменталізм професійної моралі, і може звести „істинне” призначення кодексу до адміністративно-управлінської форми регуляції випадків порушення моральних зобов'язань. Невтішним результатом такої моделі нормативності постає існуюча репресивна, цінностно-імперативна мотивація професійної діяльності.

Тому, подальший процес вирішення моральних дилем соціальної роботи пов'язаний с розширенням її кодексового простіру за рахунок діяльності етичних комітетів та експертних рад, які повинні бути спроможними провести етичний аудит, експертизу колізій морального буття клієнтів та фахівців, дослідити сучасні моральні дилеми професійного проблемного поля.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.«Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України» // Соціальна політика і соціальна робота. - 2003. - №1. – С.16-22.
- 2.«Кодекс етики Національної Асоціації соціальних працівників» США, прийнятий в 1997, виправлений 2008 р.
www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp
- 3.Норми практики соціальної роботи канадської асоціації соціальних працівників// Практична психологія та соціальна робота. – 1998, - №9. – С.2-4.
4. Холостова Е.И. Профессиональный и духовно-нравственный портрет социального работника. М., 1993. -365 с.
5. Чумак А.Л. Моральний кодекс як об'єкт інтересу: нарис етичної розвідки // „Людинознавчі студії: збірник наукових праць” (Філософія, педагогіка).- Дрогобич, 2006. – С.117-126
6. ru.wikipedia.org/wiki/Социальная_работа
7. ru.wikipedia.org/wiki/Кодекс